

DEVELOPMENT, IDENTITY AND ENVIRONMENT AROUND MURA

RAZVOJ, IDENTITET I OKOLIŠ UZ MURU

KANTAR, Sandra; IVANEK – MARTINCIC, Marjana & AUGUSTINOVIC, Zvezdana

Abstract: *This paper gives an overview of Interreg III A co-operative project under title „Man – Mura – Nature“ in which Agricultural faculty and Agricultural Museum Georgikon from Keszthely, University of Veszprem, Balaton National Park and College of Agriculture have been participated. The aim of the project is to remind to life of local inhabitants on Croatian side which was ones closely related to the river Mura on Croatian – Hungarian cross – border area. Findings of the project showed developmental, identical and environmental aspects of Međimurska county which was under Hungarian influence for many centuries.*

Key words: *River Mura, nature, ethnography, Hungarian – Croatian project*

Sažetak: *U ovom radu daje se pregled Interreg III A projekta suradnje pod naslovom „Čovjek–Mura–Priroda“ u kojem su sudjelovali Poljoprivredni fakultet i Muzej Georgikon iz Keszthelyja, Sveučilište iz Veszprema, Nacionalni park Balaton i Visoko gospodarsko učilište iz Križevaca. Cilj projekta je podsjetiti na život lokalnog stanovništva na hrvatskoj strani koji je nekada bio tijesno vezan uz rijeku Muru u hrvatsko- mađarskom pograničnom području. Nalazi projekta pokazali su razvojne, identitetne i okolišne aspekte u Međimurskoj županiji koja je stoljećima bila pod mađarskim utjecajem.*

Ključne riječi: *Mura, priroda, etnografija, mađarsko – hrvatski projekt*

Authors' data: Sandra **Kantar**, prof., Visoko gospodarsko učilište u Križevcima, Križevci, skantar@vguk.hr; Marjana **Ivanek – Martinčić**, mr.sc., Visoko gospodarsko učilište u Križevcima, Križevci, mivanek@vguk.hr; Zvezdana **Augustinović**, mr.sc., Visoko gospodarsko učilište u Križevcima, Križevci, zaugusti@vguk.hr

1. Uvod

U listopadu 2007. godine na Visokom gospodarskom učilištu započeo je projekt suradnje u okviru Programa susjedstva Europske unije (EU) INTERREG III A Slovenija – Mađarska – Hrvatska pod naslovom „Mura – čovjek – priroda“ između hrvatskih i mađarskih partnera.

Na hrvatskoj strani projekt je obuhvatio slijedeće aktivnosti: objavljivanje natječaja za studente u Križevcima, izrada etnografske studije Međimurja, izrada izložbenog i pomoćnog školskog materijala, te objavljivanje hrvatsko – mađarske studije (namijenjene lokalnom stanovništvu uz mađarsku obalu Mure) pod naslovom „Zemlja putujućih voda“ tiskanoj na hrvatskom i mađarskom jeziku. Na temelju radova studenata na terenu i istraživanja literature od strane autora, dobiveni su vrijedni etnografski opisi povijesnih, identitetnih i ekoloških aspekata područja uz Muru.

2. Međimurska županija

Međimurska županija nalazi se na krajnjem sjevernom dijelu Republike Hrvatske i obuhvaća pretežno nizinski kraj između rijeka Mure i Drave.

Na sjeveru se dodiruje s republikom Mađarskom, na zapadu s Republikom Slovenijom, na jugu s Varaždinskom županijom i na jugoistoku s Koprivničko-križevačkom županijom.

Obzirom na svoj položaj između alpskog i panonskog prostora, na putu iz srednje Europe prema Jadranskom moru, ona ima izuzetnu prometno – provoznu važnost za Republiku Hrvatsku („sjeverna vrata Hrvatske“).

Veći gradovi u okolici su Varaždin, Koprivnica, Bjelovar, Nagykanizsa, Murska Sobota, Maribor i Graz. Međimurje je najgušće naseljen dio Hrvatske. Na području veličine 729,5 km² (72 956 ha), često intimno zvanom Međimurje malo u 126 naselja živi 126 500 ljudi što rezultira gustoćom stanovništva od 164,2 osobe/km². Gradovi su Čakovec, koji je centar za promet, obrazovanje, privredu, sudstvo, administrativne aktivnosti, te Prelog i Mursko Središće. Čakovec u užem gradskom okviru ima 17 500 žitelja. Stanovništvo grada je, kao i čitavog područja etnički ogromnom većinom hrvatsko (96%) a samo 4% su manjine; to su Mađari, Slovenci, Albanci i Romi.

3. Prošlost Međimurja

Prve ljudske naseobine u ovom području mogu se pronaći u periodu mlađeg kamenog doba, prije otprilike 7 000 godina. U periodu željeznog doba, plemena se mogu identificirati kao Kelti i Panoni kasnije porobljeni od legija Rimljana.

Sa prvim stoljećem nove ere, Međimurje je spomenuto u spisima geografa Strabona kao Insula Intra Dravam et Muram (otok između Drave i Mure). Danas centar, Čakovec je nekada spomenut pod imenom Aquama ili grad sa mnogo vode, pošto se mjesto nalazilo u području sa mnoštvo močvara i riječnih rukavaca. Grad Čakovec dobio je ime po Dimitrije Caku koji početkom 13. stoljeća podiže obrambene zidine koje su žitelji u 1328. prirodno imenovali Čakijeva utvrda. Brz razvoj grada počinje

sredinom 16. stoljeća pod porodicom Zrinski, dok je posebna godina bila 1589. kada je utvrda napučena obrtnicima i trgovcima dobila pravo da trguje. Time je pravno obznanjena gradska struktura, te je Čakijeva utvrda postala grad. Međimurje je bilo pod vlašću različitih sila, zona sa velikim značajem između Beča i Carigrada. Najznačajnije je doba pod vlašću Zrinskih (16. i 17. st.), vojskovođa i intelektualaca, koji su kraju doprinijeli materijalno i duhovno. Razdoblje Zrinskih u Čakovcu i Međimurju važno je ne samo po obrani Hrvatske, već i po kulturnom i gospodarskom razvoju Međimurja.

4. Ekologija Međimurja

Međimurje je počašćeno nazivom Hortus Croatiae (Vrt Hrvatske), a neslužbeni grb kraja je ptica grlica i cvijet ljubičica (u dijalektu znan kao fijolica).

Iako izložena velikim demografskim i gospodarskim pritiscima, priroda Međimurja vrlo je dobro očuvana. Pitomi brežuljci Gornjeg Međimurja prošarani su mnogobrojnim šumarcima i ekstenzivnim poljoprivrednim površinama (vinogradi, voćnjaci, livade). Ravnicom Donjeg Međimurja dominira kultivirani krajolik koji pak obiluje živicama, šumarcima i potocima. Posebni prirodni biser Međimurja je rijeka Mura koja je sa svojim meandrima te florom i faunom jedna od najočuvanijih nizinskih rijeka u ovom dijelu Europe. Međimurje je područje koje obitava mnogim autohtonim biljnim i životinjskim vrstama. Razlog tome je povoljna klima i blizina velike rijeke Mure. Stanište je mnogih ptica, ali i mnogih drugih vrsta koje obitavaju samo uz Muru i nigdje drugdje u Europi pa čak i u svijetu. Uz Muru obitavaju mnoge zaštićene vrste kao što su veliki livadni plavac, zagasiti livadni plavac, danje pauče, kukac obalčar, riba crnka, vidra, crna roda i biljka ljekovita krvava. Svakako treba spomenuti da je Međimurje rodni kraj dr. Rudolfa Steninera, začetnika antropozofije i ekološke poljoprivrede.

5. Etnografija i kultura Međimurja

Međimurje se odlikuje mnogim etnografskim osobitostima. Sačuvana materijalna i duhovna kultura potvrda je tradicije koja se prenosi na naraštaja na naraštaj.

Pretežno poljoprivredni kraj i bogatstvo šuma uvjetovali su izgradnju drvenih stambenih objekata. Međimurci nisu graditelji gradova, ali su se pokazali kao veoma dobri graditelji sela. Seosko gospodarstvo čini stambeni objekt – hiža, te manji broj gospodarskih objekata smještenih unutar dvorišta: staja (štala), sjenik sa gumnom (škedenj), kokošinjac, kukurušnjak (kurušnjak), i klijet gdje se držao alat i žitarice (komora, klet). Čitav gospodarski kompleks upotpunjuje voćnjak i povrtnjak iza dvorišta.

Hiže su prizemnice pravokutnog, izduženog tlocrta, pročeljem okrenute cesti. Građene su najčešće kanatnom konstrukcijom i pleterom koji je premazan ilovačom pomiješanom pljevom i sječkom, ili od sušene ili pečene opeke, pa obijeljene vapnom. Krovnište je dvostrešno, poluukošeno, pokriveno drvenim daščicama na koje se stavljala ražena slama ili trstika. Na čeonj su strani bila postavljena dva tavanska prozorčića, a između njih niša u kojoj je stajao kipić sv. Florijana. Prema narodnoj

predaji on je zaštitnik od požara, pa je obično predstavljen u odori vatrogasca. Ispred pročelja kuće nalazi se vrčak- cvijetnjak, ograđen posebnom ogradom. Unutarnja raspodjela prostora je jednostavna, tročlana. Iz malog ganjka ulazi se u srednju prostoriju kuhnju, koja je nekoć imala otvoreno ognjište i sav dim je odlazio na tavan. Zatim se ulazi u prostoriju koja je čeonim prozorima okrenuta ulici, zvanoj prednja ili prva hiža.

Treća prostorija – zadnja hiža – ima uglavnom funkciju spremnice za hranu. U gornjem Međimurju se ispod sobe ulazi u podrum – pevnicu. Neophodan inventar seoskog domaćinstva je i zemljano posuđe koje su izrađivali lončari na nožnom lončarskom kolu. Po obliku i namjeni razlikujemo: štuble – lonce za mlijeko, zdele, rajngle, vajdline za razne domaćinske potrebe, pa tenjere, tepsije, bidre, vrčeve raznih oblika, putre za vodu itd. Po načinu ukrašavanja razlikujemo keramiku koja je oslikana cvjetnim i geometrijskim motivima – i onu bez ukrasa, samo glaziranu. Posebnu vrstu čini keramika samo poštropljena raznim bojama.

Upotrebljavao se obojeni namještaj domaće proizvodnje. Tako su kreveti (špampeti), škrinje (lajce ili ladlini), police za posude (zdelnjaki) i drugi predmeti bili živo oslikani raznovrsnim bojama u biljnom ornamentu.

Uz svakodnevne poslove seljaci su za potrebe domaćinstva pleli košare i koševe najraznovrsnijih oblika od šibe, slame i trave. Služili su za sakupljanje i spremanje poljoprivrednih plodova, za spremanje alata, za držanje kruha i slično.

Na Muri su bili smješteni mlinovi – melini, i to u blizini većih naselja. To su pomični plovni objekti, lancem vezani uz obalu, a izrađeni od drveta. Sve drvene dijelove mlina izrađivali su domaći majstori – tesari. Uz rijeke su Međimurci bili vezani splavarenjem – flojsanjem.

Obrada zemlje zahtijevala je upotrebu raznih alata, a izrađivali su ih seoski majstori. Iako je poljodjelstvo bilo osnovno zanimanje, relativno rano se javljaju i ostali seoski zanati: lončarski, tesarski, bačvarski, kolarski, kovački, mlinarski, čizmarski, tkalački, zlatarski i mnogi drugi. U životu sela značajna je bila prisutnost tkalačkog zanata. Sav posao – od sijanja do tkanja – odvija se u tradicionalnom autarkičnom gospodarstvu.

Međimurska narodna nošnja po sastavnim dijelovima, teksturi tkanja i po svom stilu pripada tipu narodnih nošnji panonskog bazena. Iako je po izgledu jednostavna, s ukrasom izvedenim pretežno bijelim koncem, skladna je i po stilu lijepa, odražavajući ujedno prilike i sredinu iz koje je izrasla. Ženska narodna nošnja sastoji se iz podsuknje (spodnjice), platnene košulje (plečke), prusleka – prsluka izrađenog od brokatne svile, fertuna, fortofa ili fertufa – pregače i tibet ropca – velike četvrtaste marame crvene, zelene ili plave boje s rožama.

Na poseban je način Međimurka opremala glavu, stavljajući na nju poculicu sa žnjorom, šlarnu peču, robec prelevanec ili končanec. Ženska obuća bile su čizme.

Za mušku nošnju karakteristične su široke bijele hlače (gače) te bijela košulja (robača), pruslek sa žutim metalnim gumbima – pakvanima. Nošnju je dopunjavao crni šešir – škrljak i čizme. Dječje su nošnje bile istovjetne s nošnjama odraslih.

Dio bogatog duhovnog života predstavljaju narodni običaji. Jedan od najduže održanih običaja su pokladni običaji, koji su najizvornije sačuvani u selu Turčišću. Po

obliku i namjeni larfe ili lafre su antropomorfne maske koje pokrivaju lice. Čaplje su zoomorfne maske koje se nose na štapu ispred lica.

Malo se koji kraj kao što je Međimurje može pohvaliti tolikim bogatstvom kulturnih institucija, događanja i nasljeđa. Svjedoci smo činjenice da se slika nekadašnjeg Međimurja sve više gubi, nestaju stare hiže, stare navike u obradi zemlje, stari oblici života, ali je ostala sačuvana ljubav za narodne običaje, a osobito ljubav za narodnu pjesmu.

Najznačajniji zapisivač narodnih pjesama bio je akademik dr. Vinko Žganec (1890-1976) jedan od najvećih melografa i muzikologa na ovim prostorima koji je zapisao ili snimio na magnetofonsku traku 19.000 narodnih pjesama (od čega je samo iz Međimurja 3.500), melodije za razne narodne instrumente, plesove i kola, te razne narodne običaje diljem naše zemlje.

Od kulturno – povijesnih spomenika treba spomenuti Stari grad u Čakovcu u kojem je danas smješten Muzej Međimurja koji je u doba Zrinskih posjedovao jednu od najljepših i najbogatijih knjižnica toga vremena. U Međimurju je i mnogo starih crkava, kapelica i dvoraca, ali jedan od najstarijih spomenika prošlosti ovog kraja je najstariji zapis arapskim brojkama u Hrvatskoj koji se nalazi u Crkvi Sv. Martina na Muri. Uz međimurske ceste i puteve i danas se susreću kameni spomenici (narod ih zove „pil“) na kojima su raspela ili kipovi svetaca.

6. Zaključak

Na razmeđu slavenske, mađarske i germanske kulture živi već preko jednog tisućljeća narod „med dvema vodami“ koji je sve do danas sačuvao svoj identitet usprkos jakom mađarskom utjecaju. U tom smislu, ovaj projekt je dao doprinos istraživanju hrvatskog kraja uz rijeku Muru i otkrivanju ekoloških, etnografskih i povijesnih osobitosti međimurskog kraja sa ciljem da se te spoznaje prenesu mađarskim žiteljima, unaprijede dobri odnosi i potakne čvrsta suradnja lokalnog stanovništva u hrvatsko – mađarskom pograničnom području.

7. Literatura

Bacsi, Z. & Kovacs, E. (2007). *Razvojne karakteristike prekograničnih regija*, Mikroregionalna Multifunkcionalna Razvojna Asocijacija Keszthely – Heviz – Zapadnobalatonka radionica za društveno – znanstvena istraživanja, Keszthely, 978-963-9639-17-1

Cigula, Ž. (1996). *Međimurska županija: priručnik za nastavu*, Školska knjiga, Zagreb, 953-0-10345-X

Hrvatsko Zagorje i Međimurje – monografija (1982). RO Zrinski TIZ, Čakovec.

Kalšan, V. (2006). *Međimurska povijest*, Vlastita naklada, Čakovec, 953-98293-1-3

Marković, M. (2003). *Međimurje: stanovništvo i naselja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 953-222-144-1

Razvoj, identitet i okoliš: međuregionalni aspekti, Visoko gospodarsko učilište u Križevcima, Križevci, 978-953-6205-13-4